

ХТО І ЧОМУ ПОРУШУЄ ВИБОРЧЕ ЗАКОНОДАВСТВО?

Опитування громадської думки

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

ХТО І ЧОМУ ПОРУШУЄ ВИБОРЧЕ ЗАКОНОДАВСТВО?

Опитування громадської думки

Опитування громадської думки проведено GfK Ukraine для Ради Європи в рамках проекту Ради Європи «Реформа виборчої практики в Україні»

Підготовлено:

GfK Ukraine, Відділ соціальних та політичних досліджень

Інна Волосевич, керівник відділу соціальних та політичних досліджень

inna.volosevych@gfk.com

Тетяна Костюченко, старший дослідник

tetiana.kostiuchenko@gfk.com

Дмитро Савчук, дослідник

dmytro.savchuk@gfk.com

Дмитро Беланенко, дослідник

dmytro.belanenko@gfk.com

Вересень 2017 року

Представлені в дослідженні міркування є суто авторськими і не обов'язково відображають офіційну політику Ради Європи

Зміст

Вступ та мета дослідження.....	3
Методологія опитування.....	4
Ключові ртво езультати.....	5
Довіра до основних сторін/інституцій у виборчому процесі	5
Оцінка чесності виборів	5
Поінформованість, ставлення до виборів та досвід порушень під час виборчого процесу	6
Необхідні зміни виборчого законодавства та процедур	8
Канали комунікації	9
Ключові висновки	10
1 Довіра до основних сторін/інституцій у виборчому процесі	12
1.1 Результати кількісного опитування	12
1.2 Результати якісного опитування	13
2 Оцінка чесності виборів	14
2.1 Результати кількісного опитування	14
2.2 Результати якісного опитування	15
3 Поінформованість, ставлення до виборів та досвід порушень під час виборчого процесу.....	16
3.1 Результати кількісного опитування	16
3.2 Результати якісного опитування	35
4 Необхідні зміни виборчого законодавства та процедур	37
4.1 Результати кількісного опитування	37
4.2 Результати якісного опитування	38
5 Канали комунікації	39
5.1 Результати кількісного опитування	39

Вступ та мета дослідження

За результатами місцевих виборів, проведених у 2015 році, до національних правоохоронних органів надійшло 8220 повідомлень про випадки порушень у проведенні виборів. За результатами розгляду отриманих заяв було відкрито 422 кримінальні провадження. Ефективність механізмів відповідальності за виборчі порушення була оцінена після завершення виборчого процесу на основі аналізу відповідних рішень судів.

За результатами дослідження та аналізу, проведеного Громадянською мережею ОПОРА¹, серед 422 відкритих кримінальних проваджень більшість були пов'язані з підкупом виборців (159) та позбавленням права голосу, а також роботою виборчої комісії чи діяльністю офіційних спостерігачів (97). Із 422 кримінальних проваджень лише 66 (15,6%) закінчились обвинувальним висновком та були передані до суду для подальшого їх розгляду.

Щоб зрозуміти причини та мотивацію, які штовхають громадян на виборчі порушення, та з'ясувати необхідні види та напрямки подальшої роботи з підвищення ефективності механізмів відповідальності за порушення під час виборів, було проведено соціологічне дослідження причин виборчих порушень.

Опитування було проведено GfK Ukraine для Офісу Ради Європи в Україні в рамках проекту Ради Європи «Реформа виборчої практики в Україні».

---

¹ Громадянська мережа ОПОРА (2017 р.). Розслідування злочинів проти порушення виборчих прав на місцевих виборах 2015 року (українською мовою) – <https://www.oporaua.org/vybory/zvity/43825-opora-pidhotuvana-pidsumkovyi-zvit-shchodo-rozsliduvannia-zlochyniv-proty-vyborchikh-prav-na-cherhoviykh-mistsevykh-vyborakh>

Методологія опитування

Опитування проводилося у червні–липні 2017 року.

На першому етапі опитування було проведено шість фокус-груп у шести містах (Київ, Чернівці, Чернігів, Дніпро, Одеса, Маріуполь) для того, щоб зібрати дані для кількісного опитування. Учасники фокус-груп були відібрані на основі таких критеріїв:

- вік 25-55 років;
- приблизно однакова кількість чоловіків і жінок у кожній групі;
- повна середня освіта;
- інтерес до суспільно-політичного життя України;
- відсутність членства у політичних партіях та неурядових організаціях;
- відсутність досвіду роботи членом виборчих комісій (будь-коли);
- участь у нещодавніх президентських, парламентських та місцевих виборах в Україні;
- були свідками / зіткнулися або знали когось, хто був свідком або зіткнувся з принаймні одним типом порушень на виборах.

На другому етапі, з 14 червня по 5 липня проводилося, кількісне опитування. Розмір вибірки складав 1635 респондентів віком від 18 років. Вибірка представлена дорослим населенням України за статтю, віком, регіоном проживання та розміром населеного пункту відповідно до даних Державної служби статистики України станом на 01.01.2016 р. (крім територій АР Крим, Луганської та Донецької областей, які не перебувають під контролем уряду України). Опитування проводилося шляхом особистого інтерв'ю вдома у респондента. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,5%.

Після кількісного опитування на третьому етапі було проведено шість фокус-груп з громадянами України, які є або були з 2014 року членами дільничних, окружних або територіальних виборчих комісій на обласному рівні; ще шість фокус-груп були проведені з громадянами України, які є членами політичних партій, що представлені у Верховній Раді України нинішнього скликання або представлені в обласній чи міській раді під час проведення фокус-групи або під час будь-яких виборів з 2014 року.

GfK Ukraine гарантує конфіденційність та анонімність всім учасникам усіх етапів. Респондентів не запитували про порушення, які вони вчиняли самі (лише про ті, свідками яких вони були/вчинені іншими тощо), також учасників фокус-груп попросили не називати партії, кандидатів та інших осіб, які були залучені до порушень.

Анкета опитування та керівництво для проведення фокус-груп включали такі теми:

- Досвід порушень під час виборів в Україні (як національних, так і місцевих);
- Сприйняття та ставлення до порушень на виборах;
- Готовність протидіяти порушенням під час виборчого процесу;
- Можливі способи протидії порушенням під час виборчого процесу.

Ключові результати

Довіра до основних сторін/інституцій у виборчому процесі

Серед основних сторін/інституцій, що беруть участь у виборчому процесі, позитивний баланс довіри серед населення України відзначається лише щодо екзит-полів (6,19 за 10-бальною шкалою) та щодо міжнародних організацій, які спостерігають за чесністю виборчого процесу (6,17). Українські неурядові організації, що спостерігають за чесністю виборчого процесу, мають нейтральний баланс довіри (5,47 – частка тих, хто довіряє, приблизно така сама як і частка тих, хто не довіряє).

Інші інституції/сторони виборчого процесу мають негативний баланс довіри – члени дільничної виборчої комісії (5), члени територіальної та окружної виборчої комісії (4,58), Центральна виборча комісія (3,67). Вищий рівень довіри до органів місцевого самоврядування, ніж до центральних, є загальноприйнятим для українців: зокрема, рівень довіри до органів місцевого самоврядування становить 4,73, до Президента – 3,49, до Кабінету Міністрів – 3,09, до Парламенту – 2,79. Учасники кожної фокус-групи заявили, що влада абсолютно не цікавиться тим, щоби протидіяти порушенням виборчого процесу, оскільки сама отримує найбільший зиск від порушень.

Довіра до правоохоронних органів та судів теж низька: рівень довіри до національної поліції становить 4,3, до органів прокуратури – 3,11, до судів – 2,83. Фокус-групи також демонструють негативне ставлення до правоохоронних органів та їх здатності протидіяти порушенням на виборах. За словами учасників, основними причинами такої неефективності є корупція, некомпетентність та залежність слідчих від політиків, чії справи вони розслідують. З іншого боку, учасники фокус-груп визнають, що Національна поліція є більш ефективною, ніж попередня міліція, що є результатом реформи поліції.

Політика в Україні описується переважно негативно в усіх фокус-групах: нестабільність, криза, постійна напруга, корупція, хаос, боротьба за владу. Відповідно до політичного процесу, виборчий процес також в основному сприймається негативно. Деякі учасники фокус-груп з населенням загалом відзначали можливість отримати певні вигоди під час виборів (наприклад, нові дитячі майданчики) або, як позитивний аспект, отримання додаткових коштів.

Оцінка чесності виборів

68% українців незадоволені чесністю виборчого процесу та лише 19% задоволені. Як засвідчили фокус-групи, під чесністю учасники, в основному, розуміють відсутність порушень (підкуп виборців, викривлення результатів виборів тощо). Водночас існує поширена думка, що вибори є чесними, якщо кандидати та партії дотримуються своїх обіцянок.

Українці вірять у прогрес в чесності виборів: чесність виборів, які відбулися у 2014 і 2015 роках, оцінюється вище, ніж у попередньому періоді. Таким чином, чесність президентських виборів у 2014 році оцінюється в 5,25 за 10-бальною шкалою; у 2010 році – 4,65, у 2004 році – 4,8. Чесність парламентських виборів у 2014 році оцінюється у 5,02, у 2012 та 2006 роках – 4,65, у 2007 році – 4,61. Чесність місцевих виборів у 2015 році оцінюється у 5,5, у 2010 році – 4,97. Отже, чесність місцевих виборів отримує найвищі оцінки, а чесність парламентських виборів – найнижчі.

Учасники відзначають правові лазівки, відсутність уніфікованих процедур, недосвідченість членів комісій і, отже, високий рівень порушень. Також відзначається покращення виборчого процесу після Євромайдану у 2014 році.

Деякі учасники фокус-груп заявляють, що президентські вибори в 2014 році були найбільш чесними, оскільки *"Була ейфорія. Не було жодного тиску на вибір певного кандидата"* (Чернівці, члени політичних

партій). Позитивні зміни щодо чесності після Євромайдану – це підвищення прозорості, кращий моніторинг виборів спостерігачами та зменшення зловживань адміністративним ресурсом.

Поінформованість, ставлення до виборів та досвід порушень під час виборчого процесу

Серед усіх типів порушень на виборах в Україні найбільш поширеними є порушення правил передвиборної агітації: у період з 2014 року 51% українців стикався з розміщенням агітаційних матеріалів або політичної реклами на автобусних зупинках та вокзалах, 47% – розміщенням агітаційних матеріалів або політичної реклами на житлових будинках, 42% – розміщенням агітаційних матеріалів або політичної реклами в та на громадському транспорті, 23% – розміщенням агітаційних матеріалів або політичної реклами в та на державних та комунальних підприємствах, 21% – розміщенням агітаційних матеріалів або політичної реклами в/на будівлях органів державної влади та місцевого самоврядування, 18% – передвиборною агітацією напередодні дня голосування та в день голосування, та така ж частка – розповсюдженням неправдивої або недоведеної інформації одним кандидатом для формування негативного ставлення до інших кандидатів або партій. Менш поширеними є ситуації, коли проводиться передвиборна агітація у робочий час посадовими особами, які не є кандидатами; пропонуються гроші або подарунки, що супроводжується агітацією, без наполягання на тому, що людина взамін повинна за когось голосувати чи не голосувати (10% українців зіткнулися з кожним із цих трьох типів порушень); агітація нерівномірно розподілена в державних ЗМІ на користь певних кандидатів та партій, а також проводиться членами виборчих комісій (6% українців зіткнулись з кожним із цих порушень); посадові та службові особи беруть участь у передвиборній агітації; використовуються матеріальні та людські ресурси державних та місцевих органів влади для агітації або інших шляхів забезпечення перемоги тих чи інших кандидатів або партій (4% українців зіткнулися з кожним з цих порушень). Решту ситуацій згадували менш ніж 3% українців.

68% українців зіткнулися з принаймні одним порушенням на виборах після з 2014 року. Всі ситуації порушень класифікуються за такими типами:

- Незаконна агітація (з 2014 року 65% українців зіткнулися з принаймні одним порушенням такого характеру);
- Підкуп виборців (13%);
- Зловживання адміністративним ресурсом (залучення до агітації посадових осіб, які не є кандидатами, у робочий час тощо – 8%);
- Втручання у діяльність виборчих комісій (6%);
- Кримінальне втручання у виборчий процес (4%);
- Викривлення результатів голосування (3%);
- Перешкоджання роботі журналістів та спостерігачів під час виборів (2%).

Учасники фокус-груп підтвердили, що з 2014 року всі наведені вище типи порушень мали місце в їх населених пунктах, вони особисто були їх свідками чи отримали інформацію від родичів/друзів/колег або засобів масової інформації. Члени політичних партій найчастіше повідомляють про всі види порушень, тоді як члени виборчих комісій мають тенденцію заперечувати порушення у власних комісіях (дільничних, округних та територіальних) та звинувачувати Центральну виборчу комісію.

З одного боку, більшість українців вважають всі подібні порушення неприйнятними. З іншого боку, в більшості випадків українці не усвідомлюють серйозності наслідків окремих випадків порушень: усіх респондентів, які вказали принаймні одне з вищезазначених порушень, запитали, чи справді ці ситуації²

---

² Які не були названі як "порушення" у анкеті – наводився лише нейтральний опис.

суттєво вплинули на результати виборів у їхньому населеному пункті – і лише 19% відповіли ствердно, 44% сказали, що не було значного впливу, та 38% не змогли оцінити вплив. Про деякий вплив на результати виборів через ці ситуації вказали значно більшою мірою респонденти у Києві та на Півночі (31% та 29%, відповідно) у порівнянні з відповідями в цілому по Україні.

Така ж неоднозначність спостерігається і щодо підкупу виборців: з одного боку, 64% вважають неприйнятним розповсюдження продуктивних наборів серед виборців (при цьому, ситуацію, коли кандидат на виборну посаду розповсюджує агітаційні матеріали в день виборів, вважають більш непринятною – 73%). На відміну від підкупу виборців, ситуація, коли кандидат на виборну посаду встановлює дитячий майданчик за свій коштів, в основному сприймається як прийнятна – лише 19% вважають це неприйнятним). З іншого боку, якщо продуктивні набори були б запропоновані сім'ї респондента, то 64% (!) сказали, що це не вплинуло б на їхнє волевиявлення, і лише 26% – що вони будуть менш схильні проголосувати за такого кандидата (додатково 1% респондентів визнають, що вони будуть більше схильні проголосувати за цього кандидата, а 10% не змогли відповісти на це питання). Лише 16% українців готові звернутися до правоохоронних органів, якщо партія чи кандидат запропонують гроші або подарунок за їх голос на виборах, і частка тих, хто так зробить, значущо вище у Західному та Південному регіонах (21% та 25%, відповідно).

Загалом 6% українців зізнаються, що вони готові продати свій голос. Ще 4% сказали, що члени домогосподарства були б готові, і з них лише третина (36%) вважають таку позицію непринятною для себе особисто. 79% сказали, що ні вони, ні члени домогосподарства продавати свої голоси не готові (решта не змогли відповісти на запитання). Частка тих, хто готовий продати свій голос, значущо більша на Півночі та в Центрі (12% та 9% відповідно). Основними причинами, через які люди продають свої голоси, 65% українців називають незадовільне матеріальне становище (частка таких відповідей значущо більша на Півдні – 73%), і 49% – зневіру у результатах будь-яких виборів та намагання отримати бодай якісь вигоди від кандидата чи партії (значущо більшою є частка таких відповідей на підконтрольних Україні територіях Донецької та Луганської областей – 60%). На фокус-групах також серед основних причин підкупу найчастіше згадували бідність і зневіру у чесності виборів, що збігається з результатами кількісного опитування.

В умовах відсутності впевненості у результативності голосування на виборах люди стають схильними до такої поведінки, яка забезпечить їм принаймні яку-небудь користь від виборів. Окрім того, таку поведінку не стримує ні осуд суспільства (як ми бачили вище, більшість українців стверджують, що роздача продуктивних наборів не впливає на їхнє голосування чи неголосування за кандидатів, і не вважають, що ті порушення, які вони спостерігали, суттєво вплинули на результати виборів; також більшість не засуджують родичів, готових продати свій голос), ані очікування негативних санкцій за продаж власного голосу. Люди не тільки не бачать помітних прикладів покарання за продаж голосів, а й недостатньо поінформовані про санкції за продаж голосів, що передбачені чинним законодавством. Про кримінальну відповідальність для виборця за продаж свого голосу знають лише 14%. Ще 24% вважають, що за таку поведінку передбачена адміністративна відповідальність, а 32% – що не існує відповідальності взагалі. Частка тих, хто про це знає, значущо нижче на підконтрольних Україні територіях Донецької та Луганської областей (5%) і вище на Півдні (19%). Це свідчить про недостатню поінформованість населення про відповідальність за продаж голосів. Також учасники фокус-груп з населенням часом не вважали непрямий підкуп виборців (наприклад, роздачу продуктивних наборів без вимоги проголосувати за того чи іншого кандидата), власне, підкупом.

За результатами фокус-груп, на відміну від загального населення, члени політичних партій та члени виборчих комісій розрізняють непрямий підкуп виборців від прямого та краще поінформовані про відповідальність за підкуп виборців. Водночас якщо всі члени виборчих комісій декларують готовість повідомляти про підкуп виборців, то деякі члени політичних партій, навіть визнаючи незаконність підкупу, не засуджують подібну практику. Більш того, якщо більшість членів політичних партій готові повідомляти про такі порушення у конкурентів, то лише деякі повідомили б про підкуп виборців власною партією або полишили її через це. Як висловився один з учасників фокус-груп, "навіщо кусати руку, що годує?".

Загалом 18% українців чули про випадки притягнення до відповідальності тих, хто порушив виборче законодавство. Частка тих, хто чули про такі випадки, значущо більша на Півдні (23%) і значущо менша на підконтрольних Україні територіях Донецької та Луганської областей (8%). 73% українців вважають, що органи, які проводять розслідування порушень виборчого законодавства, працюють неефективно, і така думка значно більш поширена серед респондентів на Півночі (87%). Відносна більшість українців вважають наступні фактори: корупцію в правоохоронних органах (47%, значущо частіше називали у Києві та на Півночі – 60% та 66%, відповідно), недосконалість українського законодавства (36%) та відсутність політичної волі (34%) – такими, що перешкоджають ефективному розслідуванню порушень. 49% українців вважають, що для поліпшення ситуації необхідно збільшити відповідальність за вчинення правопорушень (така думка більш поширена у Західному регіоні – 60%), 36% підтримують підвищення ефективності правоохоронних органів у протидії порушенням під час виборів (значущо частіше називають на Півночі та в Києві – 55% та 47%, відповідно) та 34% – проведення інформаційно-просвітницької кампанії. 46% українців вважають, що кандидати, члени комісій та виборці повинні нести однакову відповідальність за порушення (така думка значно більш поширена на Півночі – 53%), а 34% вважають, що кандидати на виборні посади повинні нести більшу відповідальність (так значно частіше вважають у Західному регіоні – 41%).

Загалом 55% українців готові принаймні певним чином повідомляти про порушення на виборах: зокрема, 48% українців готові повідомити про порушення на виборах на анонімну "гарячу лінію", 38% – журналістам / неурядовим організаціям, 30% – правоохоронним органам, 28% – давати свідчення в поліції чи суді. На відміну від результатів опитування населення, учасники кожної фокус-групи вважають, що українці не готові ні повідомляти, ні протидіяти порушенням на виборах, або готові лише на словах, а не на ділі. Вони пропонують мотивувати громадян, надаючи їм якусь винагороду за повідомлення, забезпечуючи анонімність та безпеку, проводячи інформаційні кампанії щодо порушень на виборах, та широко висвітлювати випадки покарання за такі порушення – більшість учасників вважають, що краще зосередитись на конкретних випадках, ніж надавати статистику.

Серед різних методів протидії порушенням під час виборчого процесу більшість членів виборчих комісій зазначає потужну інформаційну кампанію про кримінальну відповідальність за порушення на виборах.

Необхідні зміни виборчого законодавства та процедур

Всі зміни виборчого законодавства та процедур, які були запропоновані в опитуванні для підвищення чесності виборів, підтримуються більшістю українців: варіант "відкриття обраних депутатів" отримує 9,09 за 10-бальною шкалою, "посилення кримінальної відповідальності за виборчі правопорушення" – 8,88, "правоохоронні органи активно протидіють порушенням на виборах, результативно розслідують виборчі злочини" і "суспільству доступна максимально можлива інформація про фінансування політичних партій, передвиборних кампаній партій та кандидатів" – 8,69, "формування виборчих комісій за рахунок політично незалежних людей замість представників партій" – 8,66, "законодавство, що обмежує обсяги витрат політичних партій і окремих кандидатів на передвиборну агітацію, у тому числі на політичну рекламу на телебаченні та радіо" – 8,27, забезпечення можливості "самовисунання без прив'язки до партії на всіх виборах" – 8,08, "впровадження електронних технологій голосування (наприклад, голосування через автоматизовані системи або з дому за прикладом розвинених країн Заходу)" – 7,46, забезпечення квотного представництва жінок та національних меншин у виборних органах (наприклад, не менше третини жінок або 2 представників національних меншин у кожному виборному органі) – 7,18.

Насамперед учасники фокус-групи підтримують посилення кримінальної відповідальності за виборчі правопорушення та законодавство, що обмежує обсяги витрат політичних партій та окремих кандидатів на передвиборну агітацію, у тому числі на політичну рекламу на телебаченні та радіо. Крім того, члени політичних партій високо оцінюють потенційну ефективність впровадження електронних технологій голосування.

Канали комунікації

Українське національне телебачення є найпопулярнішим медіа в Україні – 90% користуються ним, далі йдуть українські інтернет-сайти (за винятком соціальних мереж) – 43%, потім місцеве телебачення (41%), друкована преса (35%), радіо (31%), соціальні мережі, створені в західних країнах (наприклад, Фейсбук – 28%), за ними соціальні мережі, створені в Росії (наприклад, Вконтакті – 19%). Ми можемо очікувати зниження популярності останніх через блокування, яке було розпочато 16 травня 2017 року (існують технічні можливості, щоб обійти блокування, але багато людей мігрують на сайти соціальних мереж, створених в західних країнах, замість того, щоб використовувати такі можливості. Отже, можливо припустити, що кількість користувачів російських соціальних мереж скоротиться). Довіра до російських сайтів соціальних мереж нижча, ніж до будь-яких українських засобів масової інформації, соціальних мереж, створених в країнах Заходу, та англомовних інтернет-сайтів та становить 4,06 за 10-бальною шкалою.

Крім вищезгаданих джерел, 13% українців користуються російськими інтернет-сайтами (крім соціальних мереж), а 11% дивляться російське телебачення. Лише 4% українців використовують англомовні інтернет-сайти.

Рівень довіри до цих типів ЗМІ загалом співвідноситься з їхньою популярністю – таким чином, рівень довіри до українського національного телебачення становить 5,71 за 10-бальною шкалою, а довіра до російського телебачення – 2,66. Англомовні інтернет-сайти мають більшу довіру, ніж російські інтернет-сайти, – 4,51 проти 3,03.

Щодо джерел інформації про порушення виборчого процесу, то українське національне телебачення також є провідним джерелом – 71% українців назвали його, тоді як решту джерел назвали менше 25%.

Ключові висновки

- Більшість українців довіряє екзит-полам та міжнародним організаціям, що спостерігають за виборчим процесом, і не довіряють Центральній виборчій комісії, правоохоронним органам та центральній і місцевій владі. Тому екзит-полю та висновки міжнародних організацій сприймаються як ключові механізми підтвердження достовірності результатів виборів.
- Українці вірять у прогрес щодо чесності виборів – чесність виборів у 2014 і 2015 роках оцінюється вище, ніж у попередньому періоді. Водночас 68% українців незадоволені чесністю виборчого процесу і лише 19% задоволені. Чесність виборів на місцевому рівні отримує найвищі оцінки, чесність парламентських виборів – найнижчі, президентські вибори – посередині.
- 68% українців зіткнулися з принаймні одним порушенням на виборах, починаючи з 2014 року: найбільш поширеними видами порушень є порушення правил передвиборної агітації та підкуп виборців – 65% та 13% відповідно. Тим не менше, оскільки підкуп виборців є однією з ключових проблем виборчого процесу в Україні, дане опитування, зокрема, фокусувалося на питанні причин, з яких український виборець був би готовий продати свій голос.
- У більшості випадків українці не усвідомлюють серйозності наслідків порушень на виборах: респондентів, які згадували принаймні одне порушення, спитали, чи справді ці ситуації суттєво вплинули на результати виборів у вашому населеному пункті – і лише 19% це підтвердили; якщо продуктові набори були запропоновані сім'ї респондента, то лише 27% сказали, що вони менш схильні голосувати за такого кандидата (водночас лише 1% респондентів визнають, що будуть більш схильні голосувати за цього кандидата).
- "Добрі справи" кандидатів у передвиборний період переважно сприймаються позитивно – лише 19% вважає неприйнятною ситуацію, коли кандидат на виборну посаду встановлює дитячий майданчик за свій кошт.
- Лише 14% українців знають про кримінальну відповідальність для виборців, які продають свої голоси, і лише 18% українців чули про випадки притягнення до відповідальності тих, хто порушив виборче законодавство.
- Анонімна гаряча лінія є найкращим способом для українців повідомляти про порушення на виборах – 48% готові це зробити. 28% готові заявити про порушення у поліції чи суді. Водночас учасники фокус-груп вважають, що це готовність лише на словах, а не на ділі. Лише 16% українців готові звернутися до правоохоронних органів, якщо партія чи кандидат запропонують їм гроші або подарунок в обмін на голос.
- Загалом 79% українців заперечують готовність членів свого домогосподарства продавати свій голос, а 6% зізналися, що особисто готові продати свій голос. На практиці останній відсоток може бути значно вищим. По-перше, через чутливість запитання. По-друге, через те, що при непрямому підкупі факт продажу голосу може бути завуальованим, а, як зазначено вище, більшість українців не засуджує роздачу продуктових наборів кандидатами. Підсумовуючи результати всіх компонентів дослідження, причинами продажу голосів є: 1) бідність населення; 2) зневіра у результатах будь-яких виборів та намагання отримати бодай якісь вигоди від кандидата чи партії; 3) недостатнє розуміння того, що роздача продуктових наборів без вимагання проголосувати за того чи іншого кандидата теж є підкупом виборців; 4) недостатність суспільного осуду як тих, хто продає голоси, так і тих, хто купує, особливо при непрямому підкупі; 5) низька поінформованість про кримінальну відповідальність за продаж голосів; 6) низька поінформованість про випадки притягнення до відповідальності за порушення виборчого законодавства; 7) низька готовність українців повідомляти про порушення, особливо у випадку непрямого підкупу виборців.
- Більшість українців підтримують такі зміни виборчого законодавства та процедур: реалізація варіанту відкликання обраних депутатів, "посилення кримінальної відповідальності за виборчі правопорушення", "правоохоронні органи активно протидіють порушенням на виборах, результативно розслідують виборчі злочини", і "суспільству доступна максимально можлива інформація про фінансування політичних партій, передвиборних кампаній партій та кандидатів", "формування виборчих комісій за рахунок політично незалежних людей замість представників партій", "законодавство, що обмежує обсяги витрат політичних

партій і окремих кандидатів на передвиборну агітацію, у тому числі на політичну рекламу на телебаченні та радіо", забезпечення можливості "самовисування без прив'язки до партії стає можливим на всіх виборах", "впровадження електронних технологій голосування (наприклад, голосування через автоматизовані системи або з дому за прикладом розвинених країн Заходу)", забезпечення квотного представництва жінок та національних меншин у виборних органах (наприклад, не менше третини жінок або 2 представників національних меншин у кожному виборному органі).

- ТБ залишається основним каналом комунікації для українців, що підтверджує необхідність більшого його використання для підвищення обізнаності виборців про типи виборчих правопорушень, кримінальну відповідальність за виборчі правопорушення, а також для інформування виборців про справи щодо притягнення до відповідальності тих, хто порушив виборче законодавство.

1 Довіра до основних сторін/інституцій у виборчому процесі

1.1 Результати кількісного опитування

Графік 1.1. Запитання: “Скажіть, будь ласка, наскільки Ви довіряєте таким організаціям та інститутам? Оцініть рівень своєї довіри до них за шкалою від 1 до 10, де 1 – зовсім не довіряєте, 10 – повністю довіряєте”

(середні значення, серед усіх опитаних, за винятком тих, хто обрав альтернативу “Важко відповісти”)

1.2 Результати якісного опитування

Політика в Україні сприймається переважно негативно у всіх фокус-групах: нестабільність, криза, постійна напруга, корупція, хаос, боротьба за владу. Відповідно до політичного процесу, виборчий процес також в основному сприймається негативно.

Деякі учасники групи населення загалом відзначали можливість отримати певні вигоди під час виборів (наприклад, нові дитячі майданчики) або, як позитивний аспект, отримання додаткових коштів.

Тільки перед виборами кандидати роблять щось. Вони принаймні роблять маленькі речі для людей. Встановити лавку чи десь відремонтувати дорогу. Коли це пройде [вибори] – абсолютно все зупиниться.

Це завжди так. ("Дніпро", виборці)

Члени дільничних / окружних / територіальних виборчих комісій позитивно оцінюють свою роботу, звинувачуючи інших та Центральну виборчу комісію.

Ну, я думаю, що немає фальсифікації на дільничному чи територіальному рівнях. Люди підраховують [голоси] всю ніч, не сплять вночі, а деякі ще більше. Все прозоро. Проте на рівні ЦВК [Центральна виборча комісія], на мою думку, вона є. Можливо, там є деякі підводні камені. Тому що ми знаємо, що у нас в нашому місті є, але в результаті ми маємо щось інше.

(Київ, члени виборчих комісій)

На відміну від них, члени політичних партій повідомили про велику кількість порушень на всіх рівнях, включаючи дільничні / окружні / територіальні виборчі комісії.

За словами учасників, основними причинами неефективності правоохоронних органів є корупція, некомпетентність та залежність слідчих від політиків, чиї справи вони розслідують. З іншого боку, учасники фокус-груп визнають, що Національна поліція є ефективнішою, ніж попередня міліція, що є результатом реформи поліції.

Нові органи [правоохоронних органів] здатні [провести розслідування виборчих правопорушень]. Однак через старих людей у відділках вони нічого не могли зробити.

(Маріуполь, члени політичних партій)

2 Оцінка чесності виборів

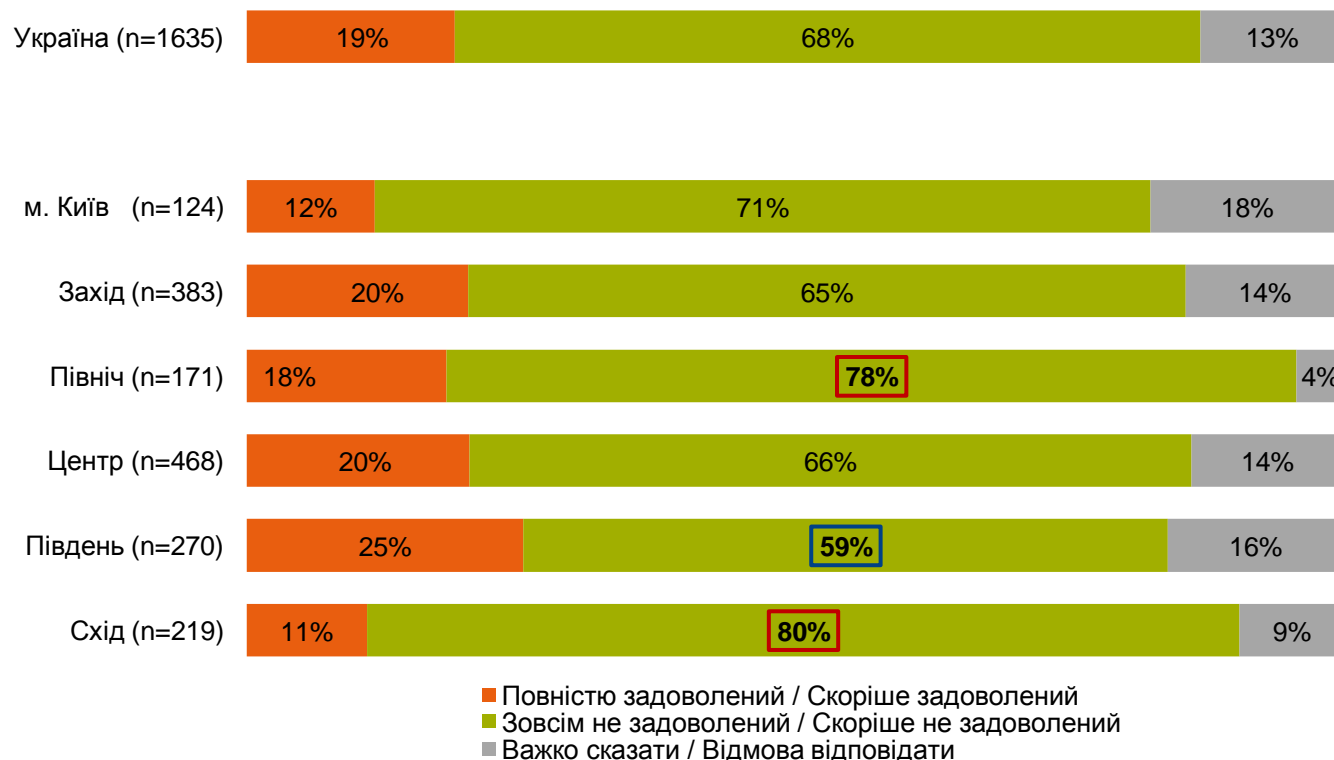
2.1 Результати кількісного опитування

Грфік 2.1. Запитання: “Як Ви вважаєте, наскільки чесно пройшли ці вибори? Оцініть за 10-бальною шкалою, де 1 – абсолютно не чесні, а 10 – повністю чесні”

(середні значення, серед усіх опитаних, за винятком тих, хто обрав альтернативу “Важко відповісти”)

Грфік 2.2. Запитання: “Наскільки загалом Ви задоволені чесністю виборчого процесу в Україні?”

Тут і далі:

   % значущо більше з ймовірністю 95% у порівнянні із вибіркою загалом (Україна)

   % значущо менше з ймовірністю 95% у порівнянні із вибіркою загалом (Україна)

2.2 Результати якісного опитування

Відповідно до фокус-груп, під чесністю виборчого процесу, в основному, учасники розуміють відсутність порушень (підкуп виборців, викривлення результатів виборів тощо). Водночас існує поширена думка, що вибори є чесними, якщо кандидати та партії дотримуються своїх обіцянок.

Вони повинні робити те, що пообіцяли. Люди повірили їм. Обіцянки повинні бути виконані. Не тільки матеріальні (Чернігів, виборці)

Говорячи про те, чому вибори нечесні, учасники згадують правові лазівки, відсутність уніфікованих процедур, недосвідченість членів комісій і, отже, високий рівень порушень. Також відзначається покращення виборчого процесу після Євромайдану 2014 року. Деякі учасники фокус-груп заявляють, що президентські вибори в 2014 році були найбільш чесними, тому що:

Була ейфорія. Не було жодного тиску на вибір певного кандидата

(Чернівці, члени політичних партій)

Позитивні зміни щодо чесності після Євромайдану – це підвищення прозорості, кращий моніторинг виборів спостерігачами та зменшення зловживань адміністративним ресурсом.

... процес [виборчий] став більш прозорим. Чесно кажучи, рівень [прозорості] не такий, як ми хочемо, але є певні кроки в цьому напрямку (Маріуполь, члени політичних партій)

Однак деякі учасники спостерігають зниження чесності виборчого процесу з 2014 року.

У них немає сорому, ні. Немає покарання. З'явилися озброєні люди та чинили тиск своєю силою, кажучи, що вони були в АТО [військовий конфлікт на Сході України]. Зростання бандитизму (Чернівці, члени виборчих комісій)

Оцінюючи політичний процес та наявність позитивних змін в ньому, члени політичних партій та члени виборчих комісій зазначали про те, що після 2014 року вибори стали більш чесними. Члени політичних партій також зауважили, що вибори стали більш прозорими та демократичними (порівняно із попередніми виборами). Члени виборчих комісій вважають, що зараз вибори проходять з меншою кількістю порушень, корупційні практики під час виборів стали менш популярними. Однак, виборці не відзначили якихось позитивних змін під час виборчого процесу починаючи з 2014 року.

3 Поінформованість, ставлення до виборів та досвід порушень під час виборчого процесу

3.1 Результати кількісного опитування

Графік 3.1. Запитання: “Чи вважаєте Ви порушенням виборчого законодавства ситуацію, коли...?”

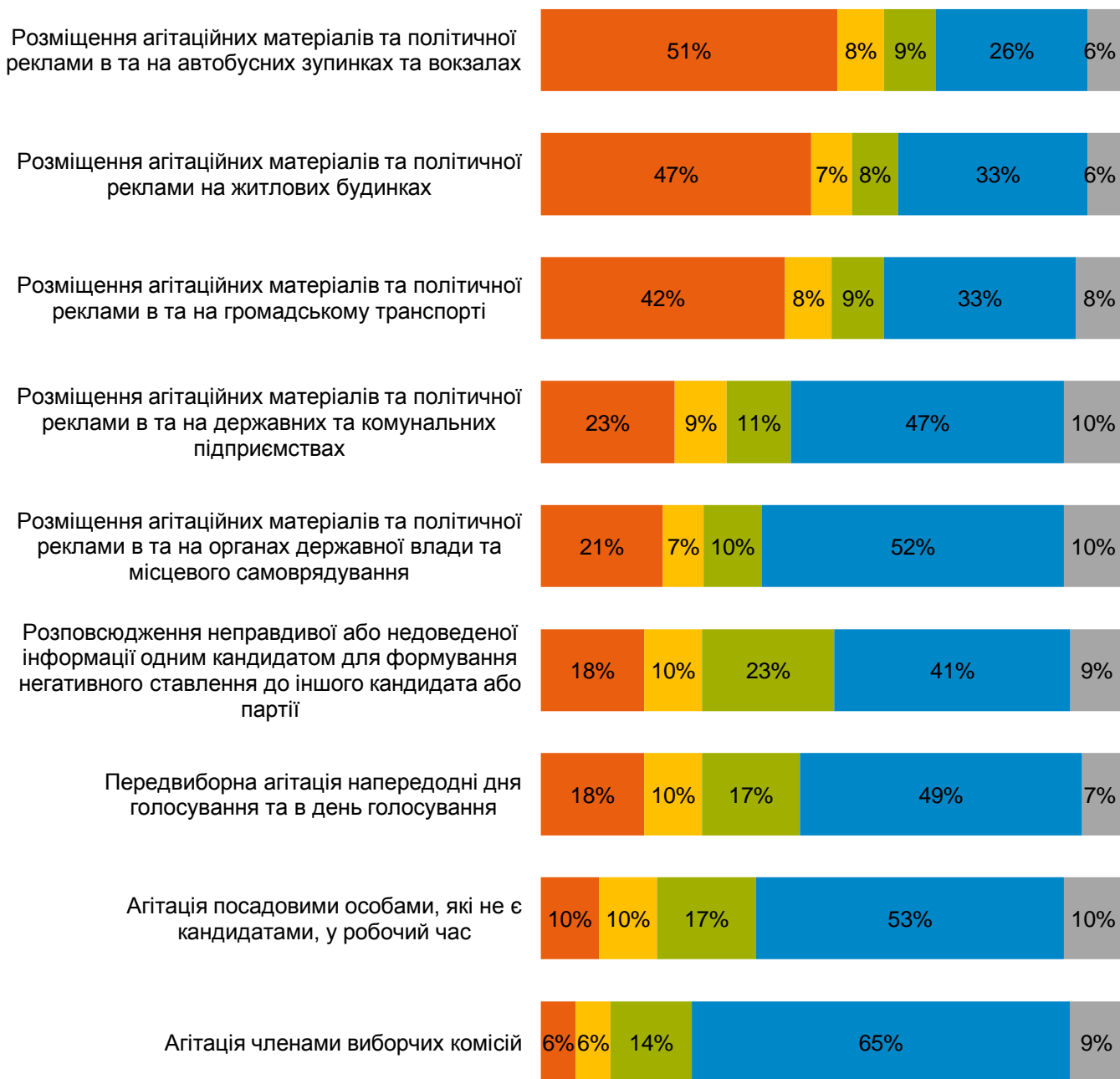
(% від усіх опитаних, N = 1635)

Графік 3.2. Запитання: “Частка тих, хто особисто стикався чи був свідком таких ситуацій, пов’язаних з...” (ситуації були класифіковані у 7 основних типів, % від усіх опитаних, N = 1635)

Графік 3.2.1. Запитання: “Чи стикалися Ви з такими ситуаціями, починаючи з 2014 року, ...?”
 Пов’язаними з агітацією (% від усіх опитаних, N = 1635)

- Так, особисто стикався чи був свідком
- Ні, але стикалися чи були свідками мої родичі/ друзі/ знайомі
- Ні, але чув про це порушення у засобах масової інформації
- Ні, не стикався і не чув
- Важко відповісти / Відмова відповідати

Графік 3.2.2. Запитання: “Чи стикалися Ви з такими ситуаціями, починаючи з 2014 року ...?”

Пов'язаними з подарунками виборцям (% від усіх опитаних, N = 1635)

Графік 3.2.3. Запитання: “Чи стикалися Ви з такими ситуаціями, починаючи з 2014 року ...?”

Пов'язаними з діяльністю виборчих комісій (% від усіх опитаних, N = 1635)

- Так, особисто стикався чи був свідком
- Ні, але стикалися чи були свідками мої родичі/ друзі/ знайомі
- Ні, але чув про це порушення у засобах масової інформації
- Ні, не стикався і не чув
- Важко відповісти / Відмова відповідати

Графік 3.2.4. Запитання: “Чи стикалися Ви з такими ситуаціями, починаючи з 2014 року ...?”
 Пов’язаними з кримінальним втручанням у виборчий процес (% від усіх опитаних, N = 1635)

Графік 3.2.5. Запитання: “Чи стикалися Ви з такими ситуаціями, починаючи з 2014 року ...?”
 Пов’язаними з викривленням результатів голосування (% від усіх опитаних, N = 1635)

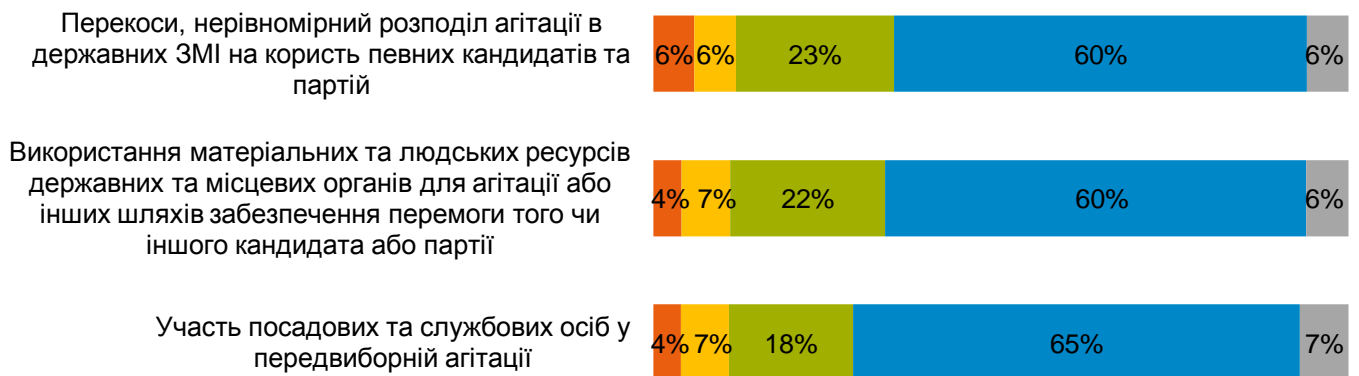

- Так, особисто стикався чи був свідком
- Ні, але стикалися чи були свідками мої родичі/ друзі/ знайомі
- Ні, але чув про це порушення у засобах масової інформації
- Ні, не стикався і не чув
- Важко відповісти / Відмова відповідати

Графік 3.2.6. Запитання: “Чи стикалися Ви з такими ситуаціями, починаючи з 2014 року ...?”
 Пов’язаними з перешкоджанням роботі журналістів та спостерігачів (% від усіх опитаних, N = 1635)

Графік 3.2.7. Запитання: “Чи стикалися Ви з такими ситуаціями, починаючи з 2014 року ...?”
 Пов’язаними з зловживанням адміністративним ресурсом (% від усіх опитаних, N = 1635)

Графік 3.3. Запитання: “Як Ви вважаєте, чи ця або ці ситуації, яким Ви або Ваші родичі були свідками, суттєво вплинули на результати виборів у Вашому населеному пункті?”

(% від тих, хто особисто стикався чи був свідком, або стикалися чи були свідками його родичі / друзі / знайомі, з порушеннями виборчого процесу)

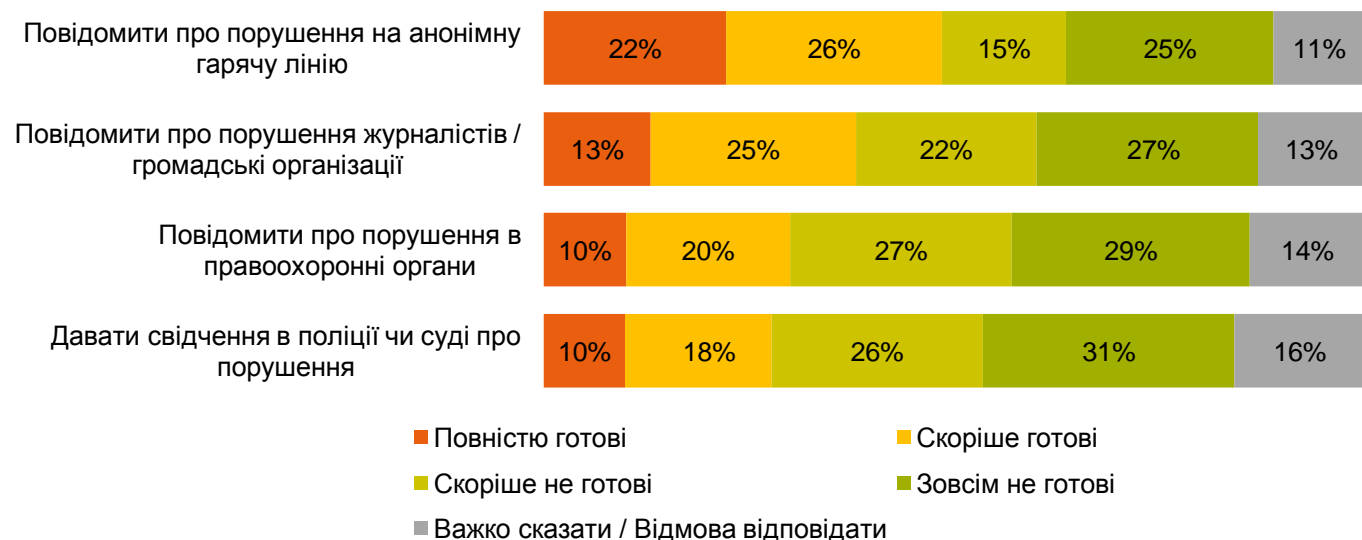
Графік 3.4. Запитання: “Наскільки прийнятними чи неприйнятними особисто для Вас є наступні категорії порушень виборчого законодавства?” (детальне пояснення кожного порушення було надано в опитувальнику).

(% від усіх опитаних, N = 1635)

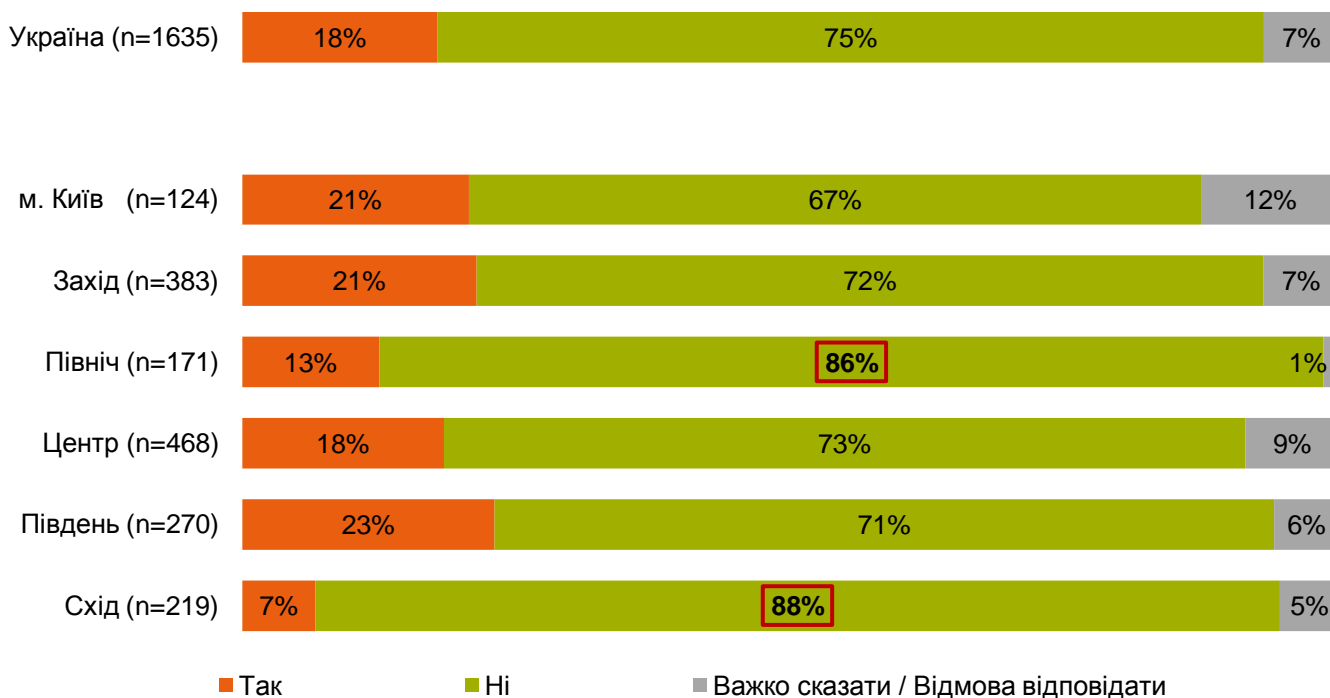

Графік 3.5. Запитання: “Якщо Ви стали свідком порушення під час виборів, наскільки Ви готові ...”

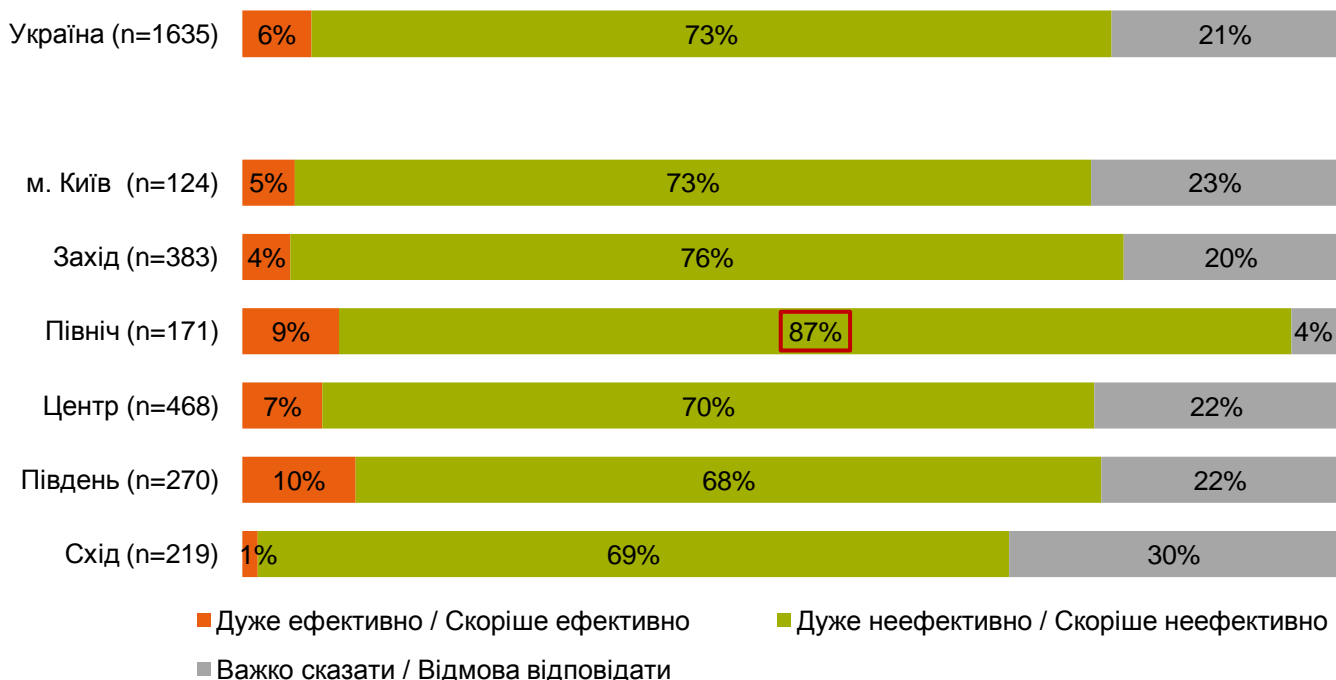
(% від усіх опитаних, N = 1635)

Графік 3.6. Запитання: “Чи чули Ви про випадки притягнення до відповідальності винних у порушенні виборчого законодавства?”

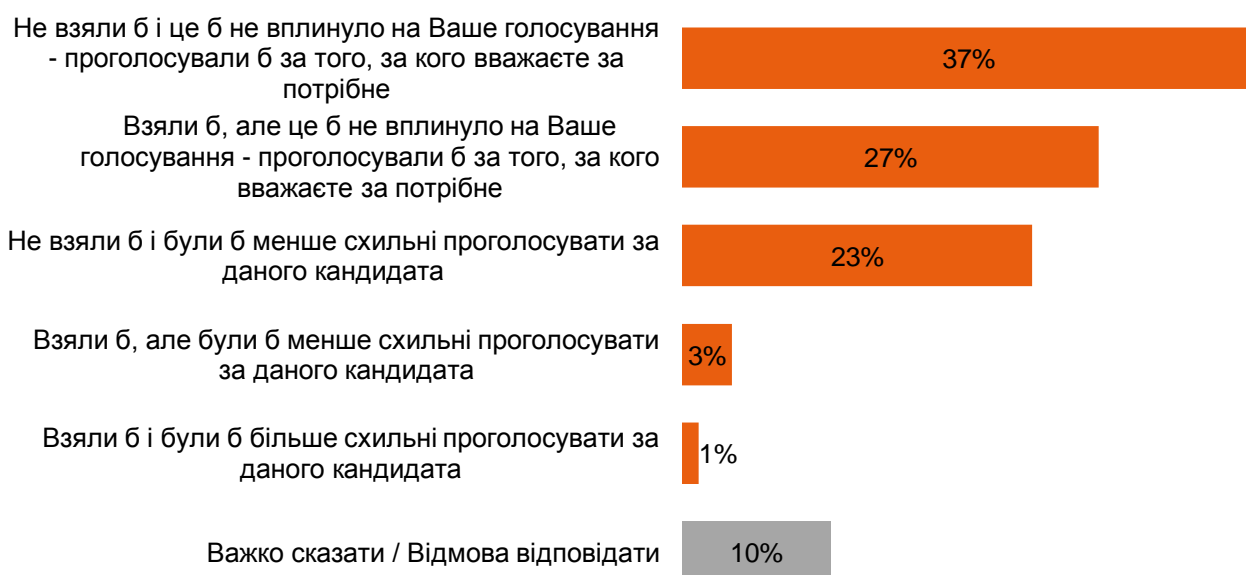
Графік 3.7. Запитання: “Наскільки ефективно чи неефективно працюють органи розслідування щодо порушень виборчого законодавства?”

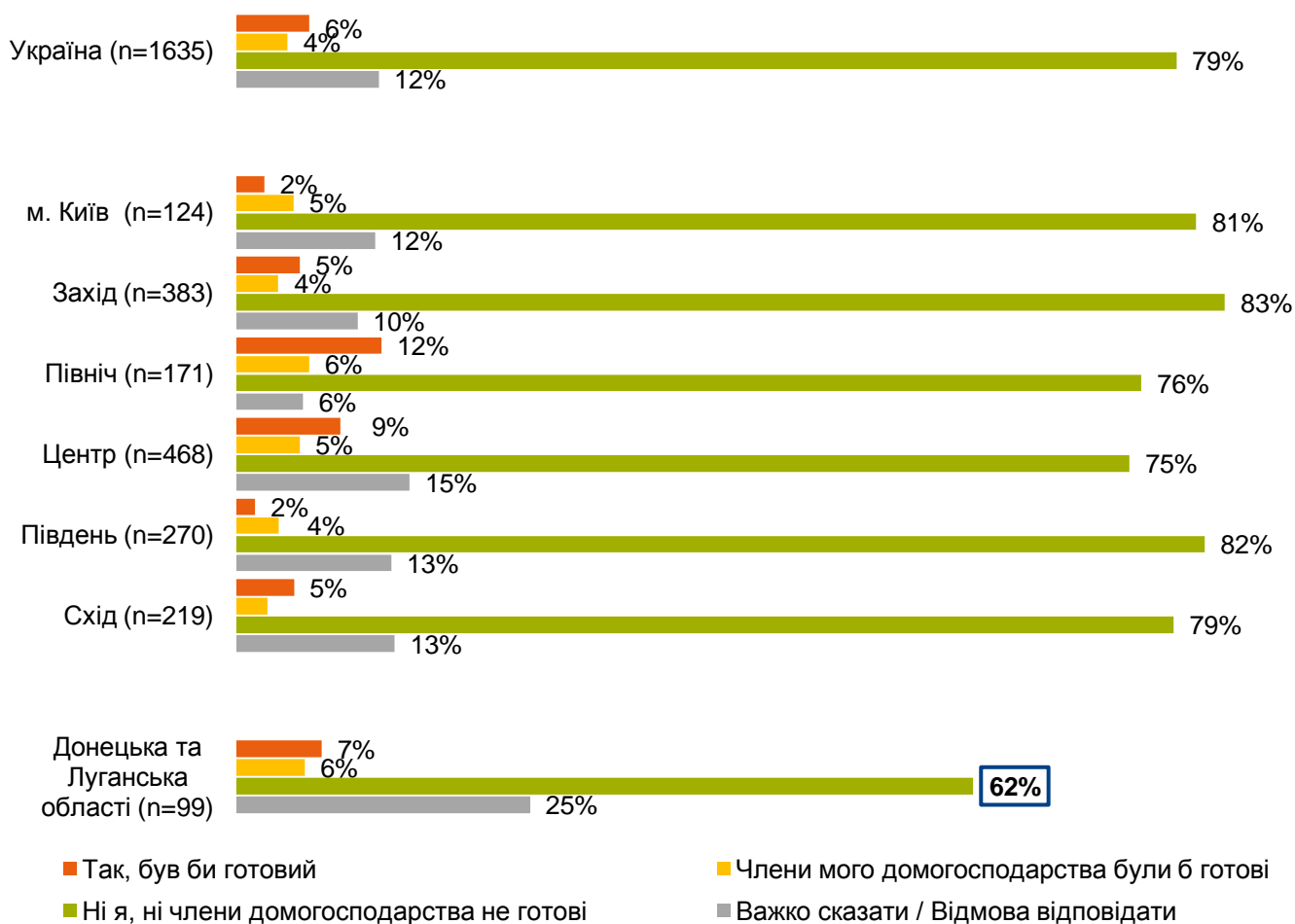
Графік 3.8. Запитання: “Що, на Вашу думку, заважає правоохоронним органам ефективно боротись із порушеннями виборчого законодавства?”

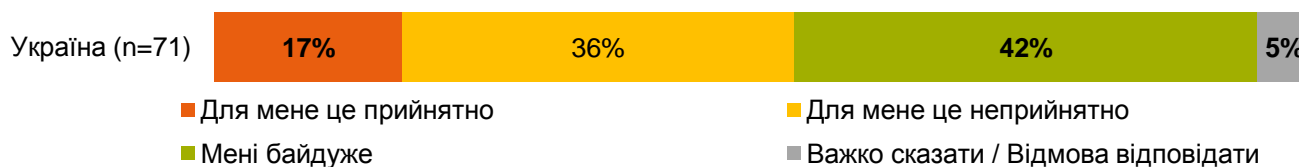
Графік 3.9. Запитання: “Якщо б Вам або членам Вашої сім’ї той чи інший кандидат або партія запропонували б подарунок (наприклад, продуктивний набір), Ви ...?” (% від усіх опитаних, N = 1635)

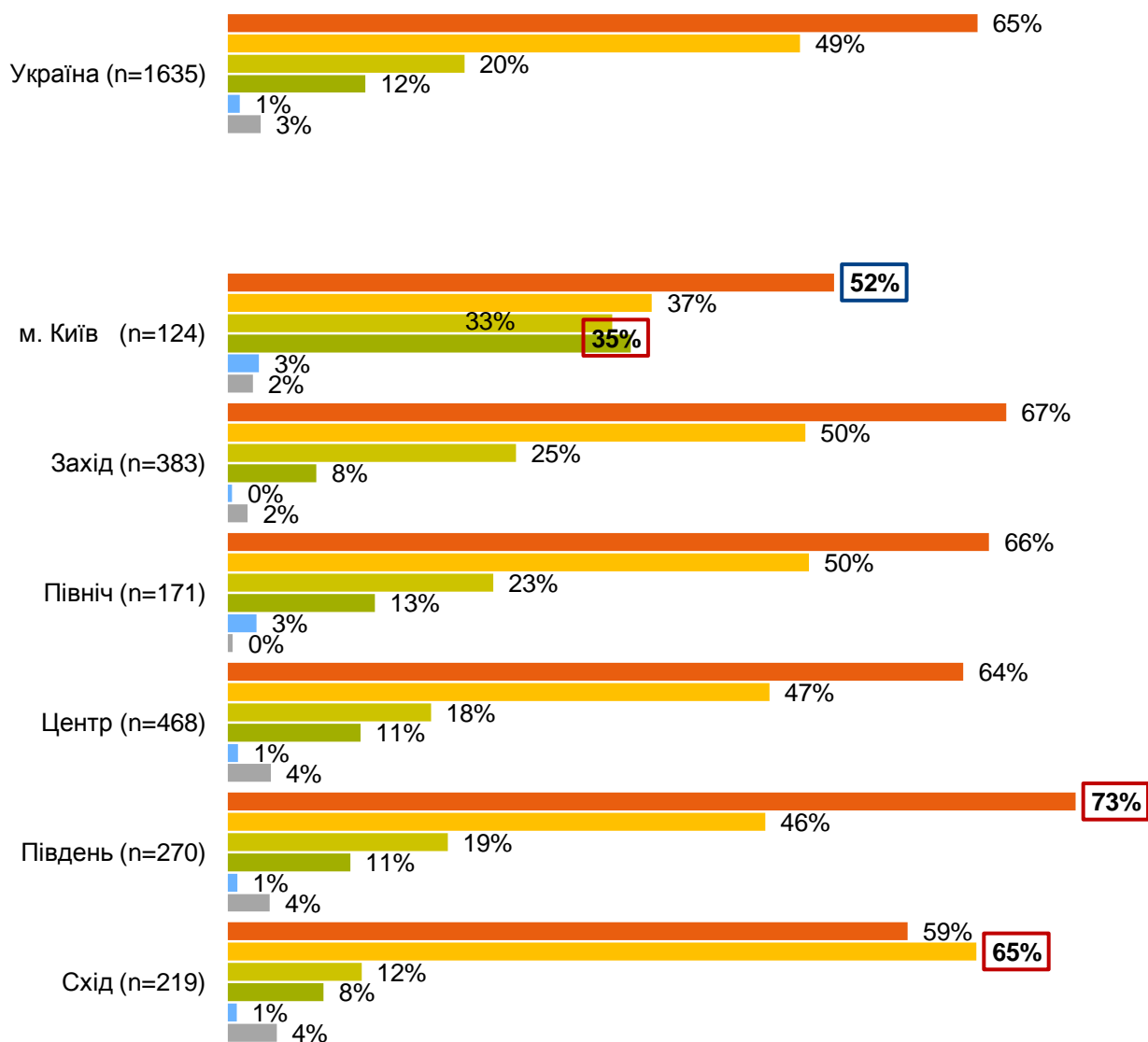
Графік 3.10. Запитання: “Чи були б Ви готові продати свій голос на виборах?”

Графік 3.11. Запитання: “Як Ви ставитесь до того, що члени Вашого домогосподарства готові продати свій голос?” (% від тих, хто впевнений у тому, що члени його домогосподарства були б готові продати свій голос)

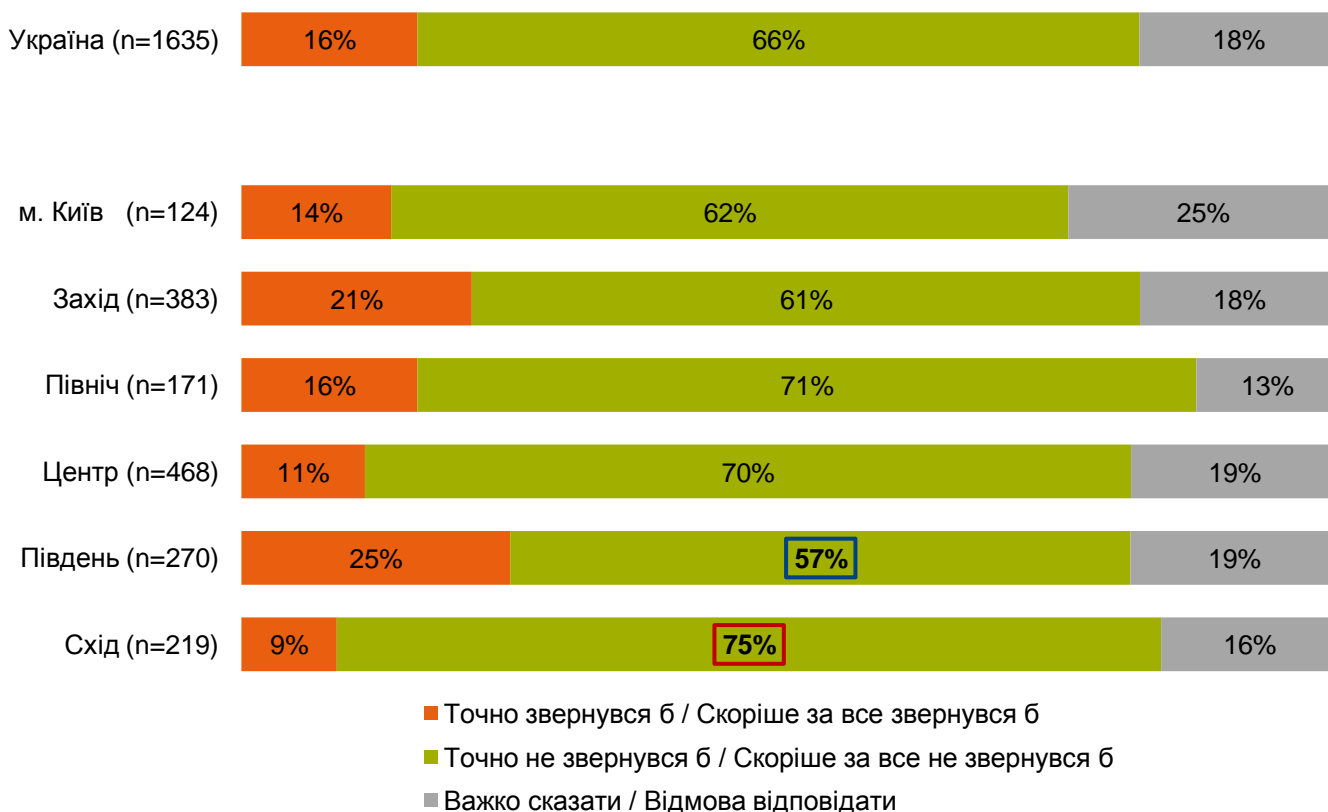

Графік 3.12. Запитання: “Як Ви вважаєте, чому люди погоджуються продавати свої голоси?”

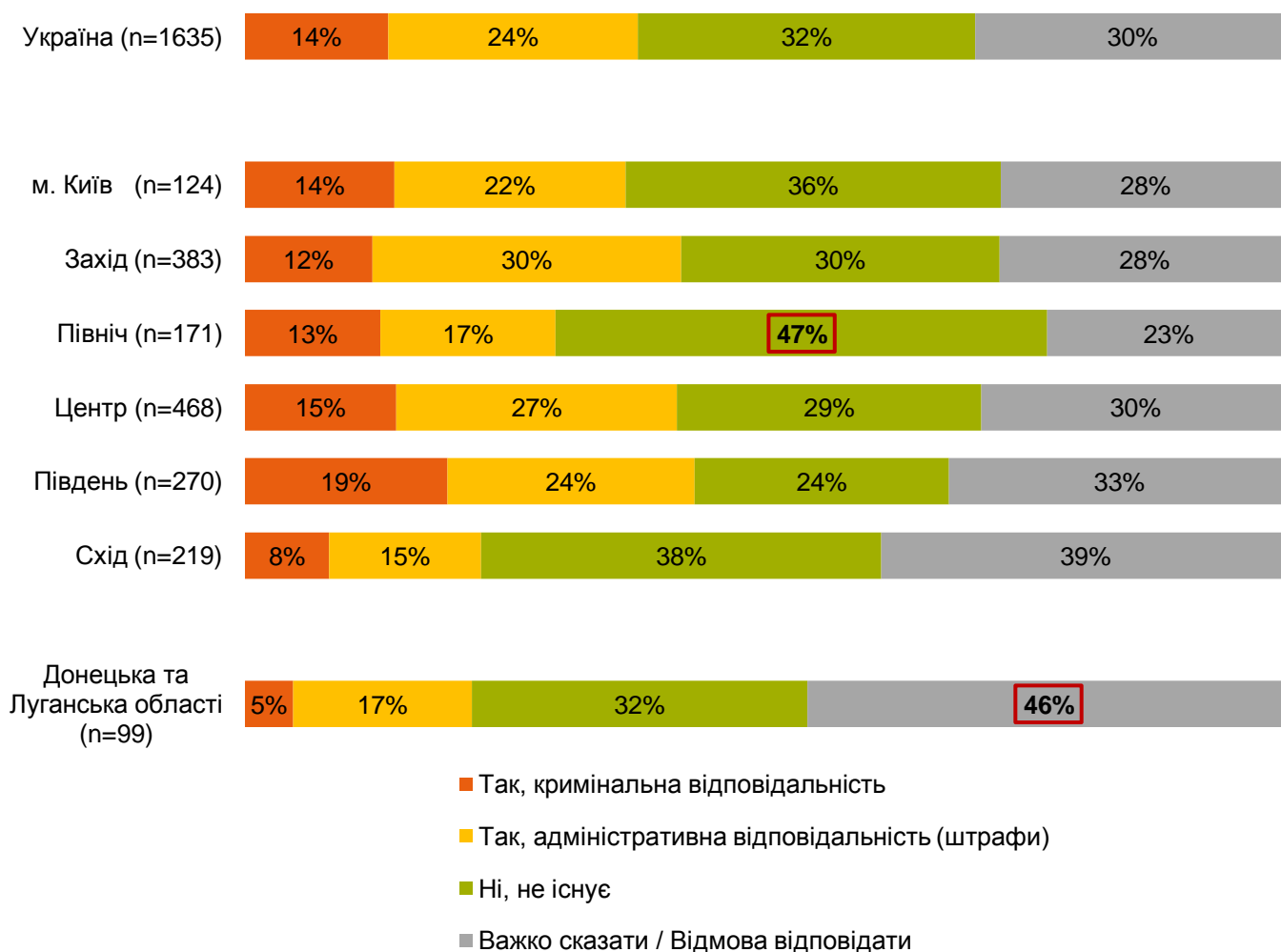

- Через незадовільне матеріальне становище
- Зневіра у результатах будь-яких виборів та намагання отримати бодай якісь вигоди від кандидата або партії
- Через відсутність покарання за подібні порушення
- Через незнання того факту, що за подібні порушення передбачена відповідальність
- Інше
- Важко відповісти / Відмова відповідати

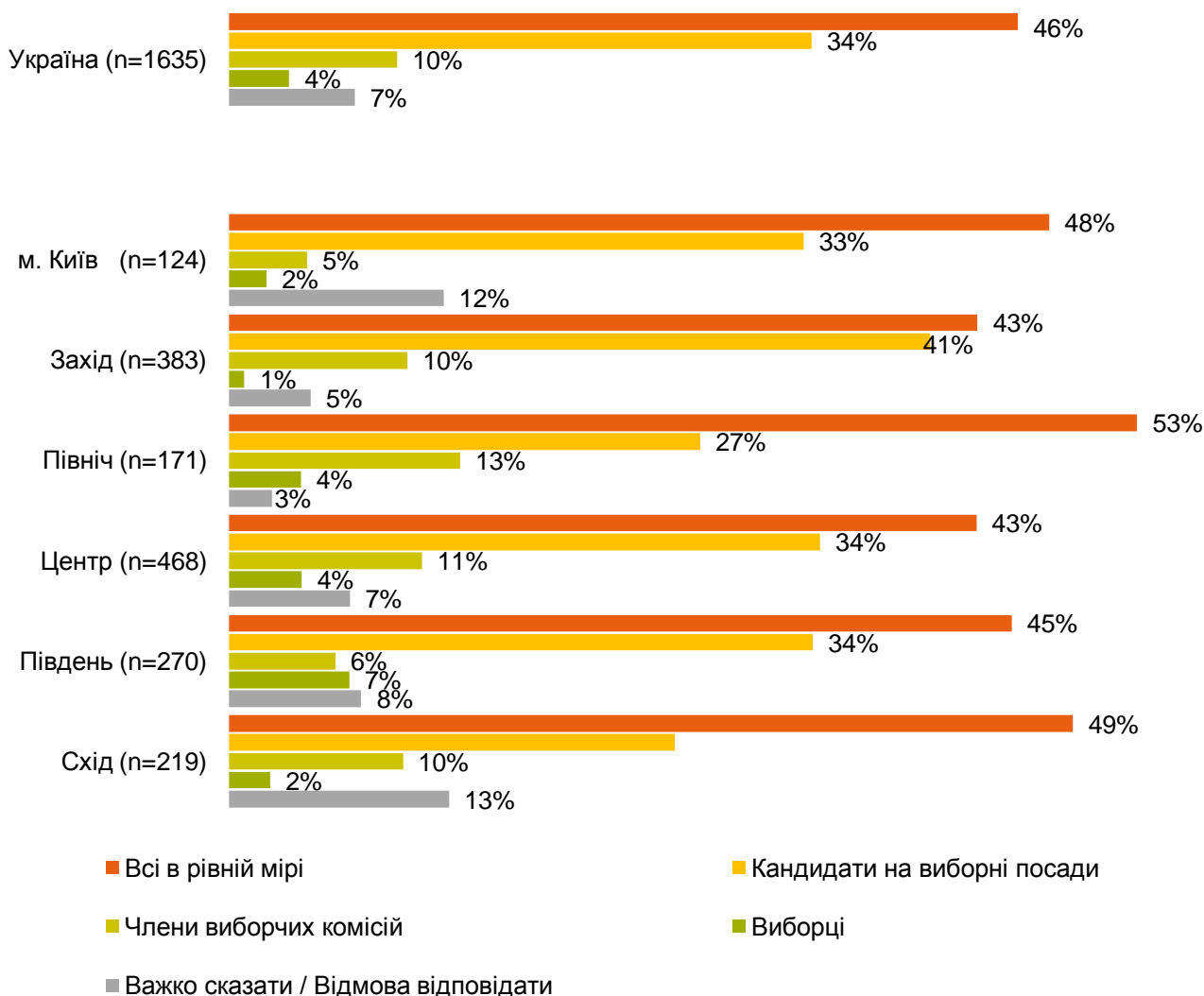
Графік 3.13. Запитання: “Якщо б Вам або членам Вашої сім’ї той чи інший кандидат або партія запропонували б гроші або подарунок за свій голос, Ви б звернулись до правоохоронних органів?”

Графік 3.14. Запитання: “Як Ви вважаєте, чи існує в українському законодавстві відповідальність для виборця за продаж свого голосу?”

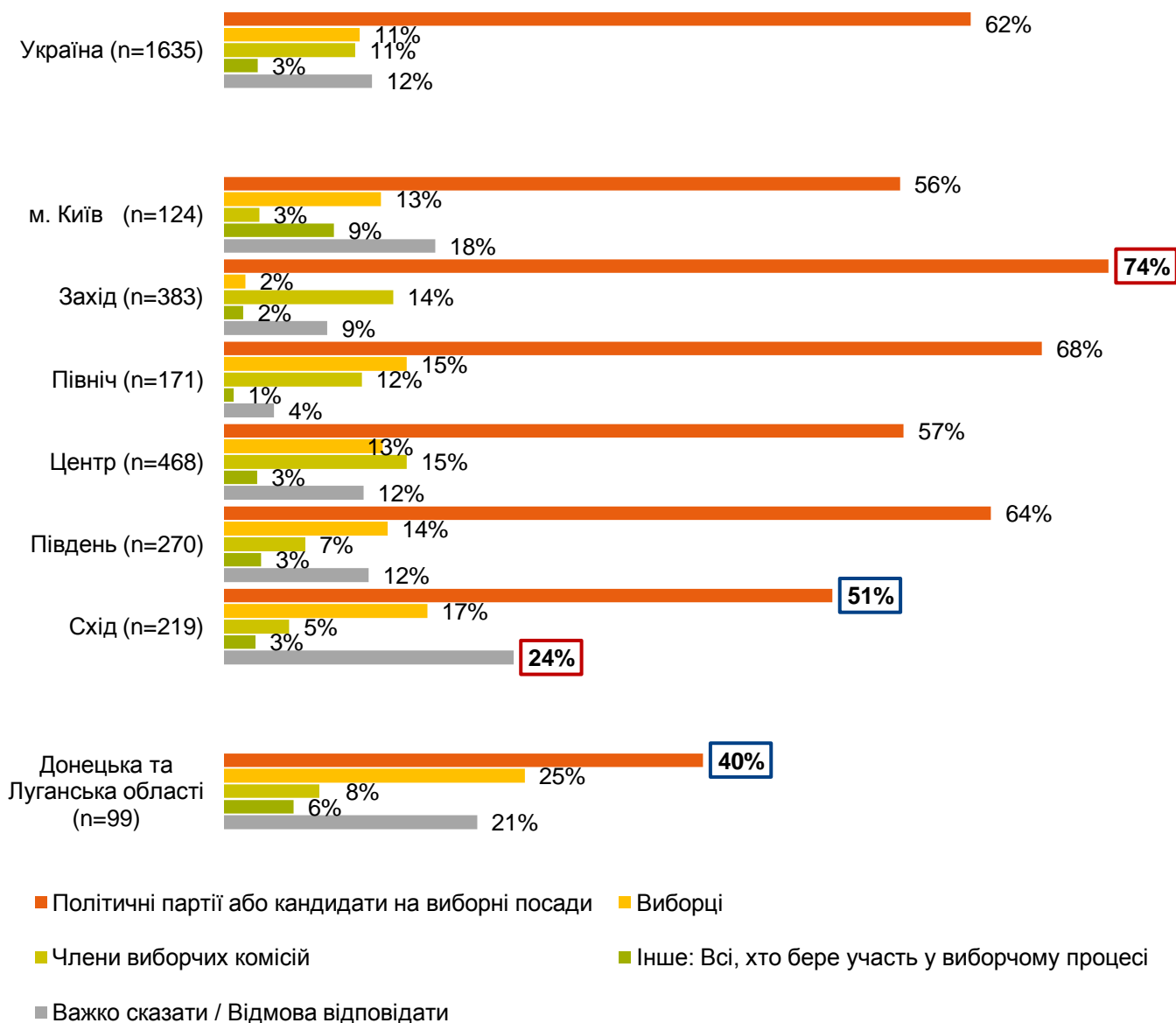

Графік 3.15. Запитання: “Хто, на Ваш погляд, має нести більшу відповідальність за порушення виборчого законодавства?”

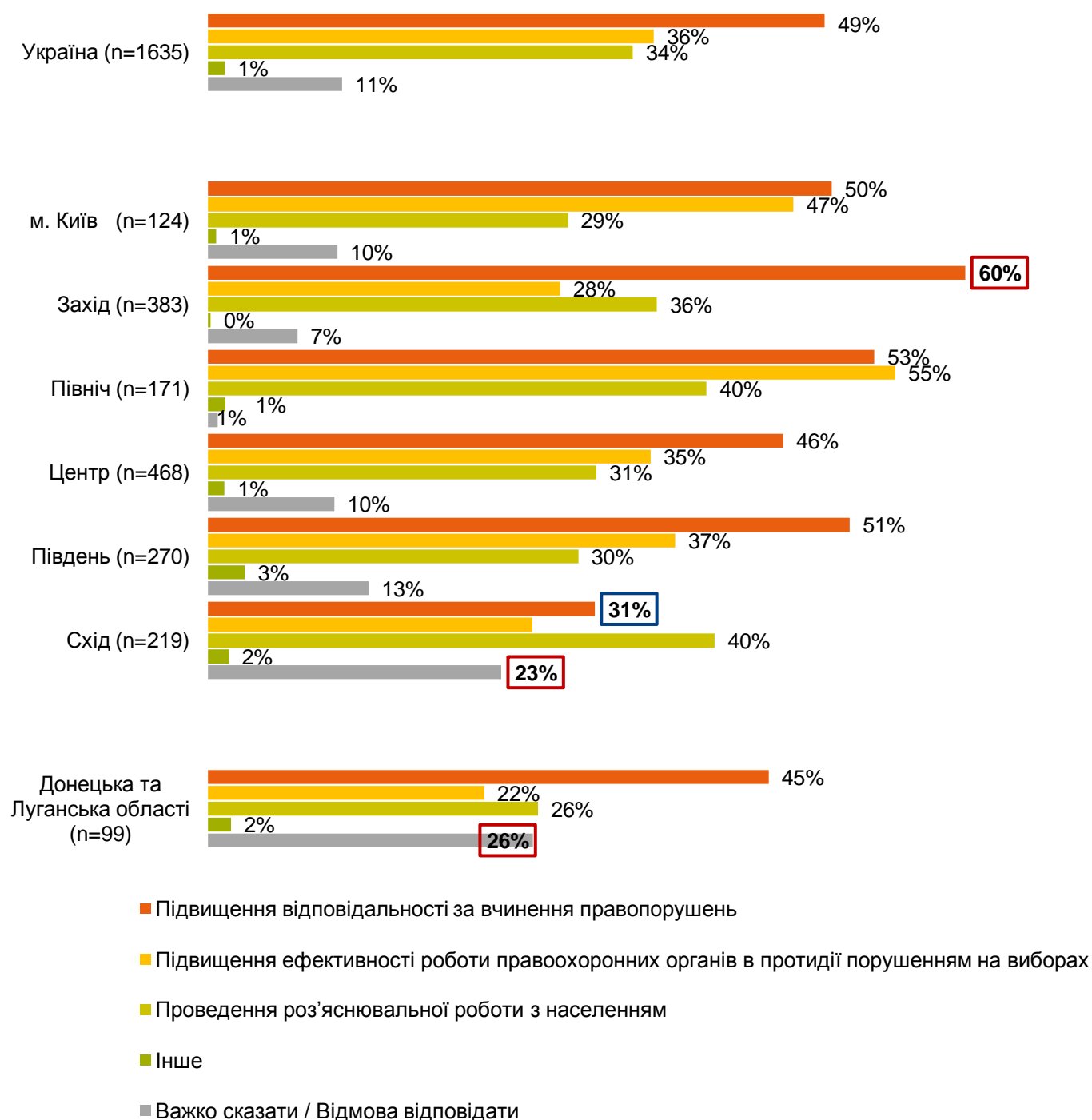

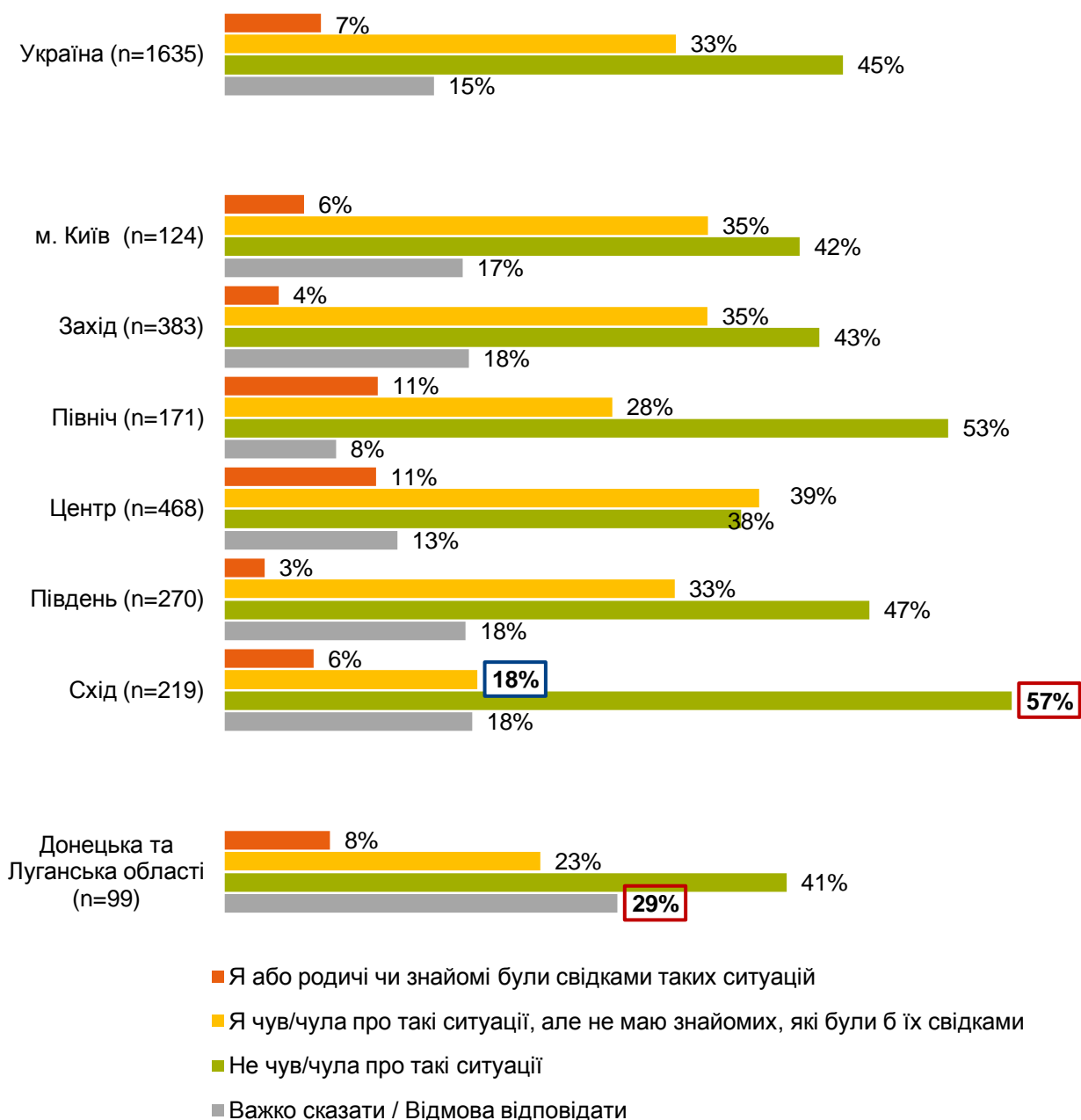
Графік 3.16. Запитання: “На Вашу думку, хто найчастіше порушує законодавство під час виборів?”

Графік 3.17. Запитання: “На Вашу думку, які методи протидії порушенням на виборах є найефективнішими?”

Графік 3.18. Запитання: “Чи існували ситуації при виборах 2014-2015 років, коли керівництво органів державної влади, державних закладів або підприємств тим чи іншим шляхом змушувало або стимулювало працівників до голосування за тих чи інших кандидатів?”

3.2 Результати якісного опитування

Під час фокус-груп з виборцями більшість респондентів продемонстрували високий рівень обізнаності з різними видами порушень. Багато учасників згадували з власного досвіду, як зіштовхнулися з ситуаціями, пов'язаними з різними видами корупції. Більшість респондентів розуміють різницю між прямим та непрямим підкупом виборців, можуть пояснити основні аспекти цієї різниці.

Найпоширеніші приклади порушень, які вони знають (як з різних джерел інформації, так і з власного досвіду):

- Розміщення агітаційних матеріалів або політичної реклами у місцях, де агітація заборонена;
- Гроші або подарунки в обмін на обіцянку проголосувати чи не проголосувати;
- Гроші або подарунки, що супроводжуються агітацією, без наполягання на тому, що людина взамін повинна за когось голосувати чи не голосувати;
- Використання матеріальних і людських ресурсів державних та місцевих органів влади для агітації або інших шляхів забезпечення перемоги того чи іншого кандидата або партії.

Водночас учасники фокус-груп з населенням часом не вважали непрямий підкуп виборців (наприклад, роздачу продуктових наборів без вимоги проголосувати за того чи іншого кандидата), власне підкупом. За результатами фокус-груп, на відміну від загального населення, члени політичних партій та члени виборчих комісій розрізняють непрямий підкуп виборців. Водночас якщо всі члени виборчих комісій декларують готовність повідомляти про підкуп виборців, то деякі члени політичних партій, навіть визнаючи незаконність підкупу, не засуджували подібну практику. Більш того, якщо більшість членів політичних партій готові повідомляти про такі порушення у конкурентів, то лише деякі готові були б повідомити про підкуп виборців власною партією або полишити її. Як висловився один з учасників "навіщо кусати руку, що годує?".

Серед найпопулярніших причин, чому громадяни України погоджуються брати гроші або подарунки в обмін на обіцянку проголосувати чи не проголосувати, виборці відзначають незадовільне матеріальне становище та бідність. Зокрема, багато людей насправді не вірять, що результати виборів суттєво змінять їх життя, та намагаються отримати бодай якісь короткострокові вигоди.

Члени політичних партій мають більше досвіду і більше інформації про різні види порушень під час виборчого процесу (через більш високий рівень залучення).

На думку більшості учасників, основними причинами порушення під час процесу є бідність та відсутність справжнього покарання для тих, хто порушує виборче законодавство (особливо серед політиків).

Чому ми дурні? – Тому що ми бідні. Чому ми бідні? – Тому що ми дурні (Дніпро, члени політичних партій)

Більшість учасників у всіх фокус-групах негативно оцінюють більшість порушень. Респонденти у всіх фокус-групах готові інформувати неурядові організації або місцеву владу про порушення, але в основному анонімно. Деякі учасники готові інформувати ЗМІ та зазначають необхідність запуску гарячої лінії, куди кожен може телефонувати та інформувати про порушення анонімно. Як правило, учасники кожної фокус-групи вважають, що українці ніяк не готові ні повідомляти, ні протидіяти порушенням під час виборів, або готові лише на словах, але не на ділі. Вони пропонують мотивувати громадян, надаючи їм якусь винагороду за повідомлення, забезпечуючи анонімність та безпеку, проводячи роз'яснювальну роботу щодо порушень під час виборів, та широко висвітлювати випадки покарання за такі порушення – більшість учасників вважають, що краще зосередитись на конкретних випадках, ніж надавати статистику.

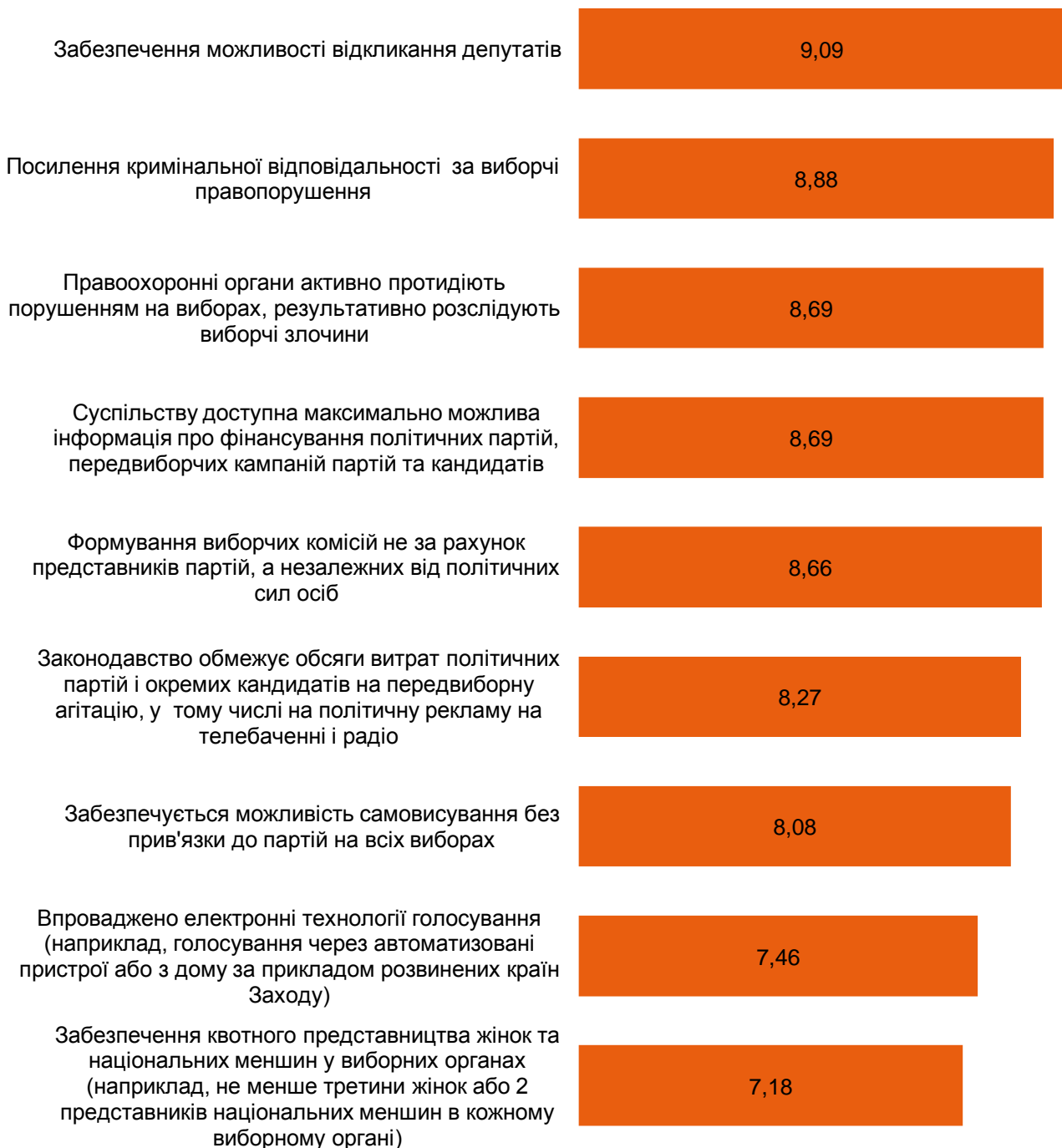
Серед різних методів протидії порушенням під час виборчого процесу більшість членів виборчих комісій зазначають, що це повинна бути активна інформаційна кампанія про кримінальну відповідальність за порушення на виборах.

В контексті відмінностей між точками зору всіх цільових аудиторій щодо їх досвіду різних видів порушень під час виборів, населення гірше інформовано як про порушення, так і про відповідальність за них, та має менше досвіду порівняно з членами політичних партій та членами виборчих комісій (через низький рівень залученості до політичних процесів). Основне джерело інформації про порушення під час виборчого процесу для населення – це телебачення, тоді як члени політичних партій та виборчих комісій звертають увагу на їх особистий досвід або досвід їх колег.

4 Необхідні зміни виборчого законодавства та процедур

4.1 Результати кількісного опитування

Графік 4.1. Запитання: “На Вашу думку, які мають відбутися зміни у виборчому процесі для підвищення його чесності і справедливості? Оцініть наступні зміни за 10-бальною шкалою, де 1 – взагалі непотрібні, а 10 – найбільш потрібні для підвищення чесності виборчого процесу” (середні значення, серед усіх опитаних, за винятком тих, хто обрав альтернативу “Важко відповісти”)

4.2 Результати якісного опитування

Законодавство, яке обмежує обсяги витрат політичних партій та окремих кандидатів на передвиборну агітацію, в тому числі на політичну рекламу на телебаченні та радіо, найчастіше зазначалося серед інструментів, які мають бути реалізовані у контексті підвищення прозорості та чесності виборів. Більшість респондентів вважають, що цей інструмент може забезпечити однакові шанси для всіх кандидатів (мінімізувати вплив грошей) та зменшити участь олігархів у політичному процесі.

Можливості мають бути рівними для всіх. Як в СРСР, однакові – для кожного (Київ, виборці)

Багато учасників фокус-груп зазначили, що важливо оприлюднити всю можливу інформацію про фінансування політичних партій, передвиборних кампаній партій та кандидатів. Також багато учасників відзначили необхідність протидії правоохоронних органів порушенням на виборах та результативного розслідування виборчих правопорушень.

Тому що сьогодні немає відповідальності (за порушення під час виборчого процесу). Це має бути страх і швидка реакція з боку правоохоронних органів (Чернівці, члени політичних партій)

...перш ніж прийняти рішення взяти гроші (за голос), він повинен подумати про наслідки та вирішити, чи є для нього насправді необхідність таких дій (Дніпро, члени виборчих комісій)

Необхідність впровадження електронних технологій голосування найчастіше згадується в Одесі, Чернівцях та Маріуполі.

Якщо система електронного голосування буде зроблена професіоналами, буде складніше сфабрикувати голоси (Маріуполь, члени виборчих комісій)

Існують деякі відмінності між різними групами, учасниками фокус-груп в їхніх оцінках щодо можливих варіантів того, як можна уникнути порушень під час виборчого процесу. Виборці найчастіше зазначають про необхідність покарання за порушення під час виборчого процесу для всіх порушників. Члени політичних партій та виборчих комісій звертають увагу на необхідність просвітництва, особливо серед молоді. Також ідея втілення в життя системи електронного голосування і електронного підрахунку голосів серед них є більш популярною (ніж для населення).

Члени політичних партій частіше згадували про важливість спеціальної освіти для учасників передвиборних кампаній та партійних функціонерів (вивчення виборчого законодавства, міжнародної співпраці і комунікації зі спеціалістами у сфері протидії виборчим правопорушенням). Члени виборчих комісій частіше зазначали про необхідність різних систем контролю під час виборів, таких як відео-зйомка всіх подій на виборчій дільниці, «червона» кнопка для негайного виклику поліції у разі якихось порушень. Також деякі учасники фокус-груп серед членів виборчих комісій зазначали що було б корисно створити базу даних з усіх членів комісій на усіх виборах. Це дало б можливість створити «чорний список» тих членів виборчих комісій, які порушували закон під час виборів, і уникнути їх участі у якості члена виборчої комісії на наступних виборах.

5 Канали комунікації

5.1 Результати кількісного опитування

Графік 5.1. Запитання: “Наскільки Ви довіряєте таким засобам масової інформації? Оцініть рівень своєї довіри до них за шкалою від 1 до 10, де 1 – зовсім не довіряєте, 10 – повністю довіряєте” (середні значення серед усіх опитаних, за винятком тих, хто обрав альтернативу “Важко відповісти”)

Графік 5.2. Канали комунікації (% від усіх опитаних, N = 1635)

